

**SHAXSI NOANIQ SHAXSLARNI SHAXSINI ANIQLASH FAOLIYATI
MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

Murodov Ahrorbek Baxodirjon o‘g‘li

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IIV AKADEMIYASI KURSANTI

Kalit so‘zlar: shaxsi noaniq shaxslar, identifikatsiya, biometrik tizimlar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, shaxsni aniqlash mexanizmi, ma’lumotlar bazasi, sun’iy intellekt, profilaktika.

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar tahlil qilingan. Shaxsni aniqlash mexanizmini takomillashtirish hozirgi davrda jinoyatchilikka qarshi kurashish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish hamda xavfsizlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Maqolada ichki ishlar organlari, sud-tibbiyot ekspertizasi, axborot texnologiyalari va biometrik tizimlarning o‘zaro integratsiyasi orqali shaxsi noaniq shaxslarni aniqlashning samaradorligini oshirish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida O‘zbekiston sharoitida zamonaviy identifikatsiya tizimini yaratish, ma’lumotlar bazalarini birlashtirish, sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish hamda huquqiy asoslarni takomillashtirish zarurligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash tizimining rivojlanishi nafaqat jinoyatchilikning fosh etilishiga, balki inson huquqlarini ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Ключевые слова: неопознанные лица, идентификация, биометрические системы, органы внутренних дел, механизм установления личности, база данных, искусственный интеллект, профилактика.

Аннотация: This article examines the organizational and legal foundations of activities aimed at identifying unidentified persons, analyzing existing challenges and proposing practical solutions. Improving the mechanism for personal identification is one of the key elements in combating crime, protecting citizens’ rights and freedoms, and ensuring public security. The study highlights the importance of integrating the work of law enforcement bodies, forensic institutions, information technologies, and biometric systems to enhance the efficiency of the identification process. Furthermore, the article emphasizes the need to apply international experience, develop a unified national database, utilize artificial intelligence technologies, and strengthen the legal framework. The research results indicate that improving the system for identifying unidentified persons contributes not only to solving crimes but also to protecting human rights and ensuring justice.

Keywords: unidentified persons, identification, biometric systems, law enforcement agencies, identification mechanism, database, artificial intelligence, prevention.

Annotation: *This article explores the role of centers for social and legal assistance to minors in the prevention of offenses, as well as the legal foundations of their establishment and main areas of activity. The author analyzes the social challenges faced by minors and the importance of legal education, awareness, and the development of legal culture among them. Particular attention is paid to the practical efforts of these centers in protecting minors from adverse social conditions, providing rehabilitation, and facilitating social reintegration. The paper emphasizes the significance of cooperation among government bodies, local communities, families, educational institutions, and non-governmental organizations in enhancing the effectiveness of these centers. The study's results contribute to the prevention of juvenile delinquency, improvement of minors' legal literacy, and strengthening of social stability.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda xavfsizlikni ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va inson huquqlarini himoya qilish tizimi doimiy takomillashuvni talab etadi. Shu jarayonning muhim yo'nalishlaridan biri — shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyati hisoblanadi. Bu soha nafaqat jinoyat-protsessual jarayonlarning to'g'ri yuritilishini, balki inson huquqlari va sha'nini himoya qilishni ham ta'minlaydi. Shaxsi noaniq shaxslar — bu hujjatlari yo'qolgan, ongini yo'qotgan, jasadi topilgan, lekin shaxsi noma'lum bo'lgan yoki o'zini tanishtira olmaydigan shaxslardir. Ularning shaxsini aniqlash — huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sud-tibbiyot ekspertizasi va axborot texnologiyalari tizimlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni talab qiladigan murakkab jarayondir. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda inson huquqlarini himoya qilish, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatini raqamlashtirish va jinoyatchilikka qarshi kurashish tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Yangi O'zbekiston – inson qadri uchun” tamoyili asosida har bir fuqaroning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning sha'nini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan. Shu nuqtayi nazardan, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyatini takomillashtirish, bu borada ilg'or tajribalarni joriy etish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda shaxsni aniqlash mexanizmi ko'plab sohalarni qamrab oladi. Avvalo, bu faoliyatda ichki ishlar organlari, prokuratura, sud-tibbiyot ekspertizasi, sog'liqni saqlash muassasalari, mahalla tizimi, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi mutaxassislar ishtirok etadi. Ular o'zaro axborot almashish, ma'lumotlar bazasini yuritish, biometrik identifikatsiya tizimlarini qo'llash orqali shaxsi noaniq shaxslarning kimligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, har bir bosqichda qonuniylik, insonparvarlik, shaffoflik va maxfiylik tamoyillariga qat'iy amal qilish talab etiladi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida ham shaxsi noma'lum shaxslarni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilg'or yondashuvlar joriy qilinmoqda. Jumladan, ko'plab rivojlangan mamlakatlarda raqamli biometrik ma'lumotlar bazalari, sun'iy intellekt asosida ishlovchi identifikatsiya tizimlari, yuz va ovoz tanish texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. Masalan, Yevropa Ittifoqi davlatlarida “Eurodac”, AQSHda “AFIS” va “CODIS” kabi tizimlar mavjud bo'lib, ular orqali jinoyat sodir etgan yoki bedarak yo'qolgan shaxslar tezkor

5-Noyabr, 2025-yil

aniqlanadi. O‘zbekiston sharoitida esa bu yo‘nalishda hali to‘liq integratsiyalashgan tizim shakllanmagan bo‘lsa-da, keyingi yillarda bu borada sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyatida mavjud muammolar ham talaygina. Eng avvalo, turli idoralar o‘rtasidagi axborot tizimlarining to‘liq integratsiyalanmagani, yagona ma’lumotlar bazasining yo‘qligi, ba’zi hududlarda biometrik identifikatsiya uskunalarining yetarli emasligi kabi masalalar hal etilmagan. Bundan tashqari, shaxsni aniqlash jarayonlarida texnik va huquqiy asoslar o‘rtasida muvofiqlik yetarli darajada ta’minlanmagan. Ayrim hollarda, shaxsini aniqlashda inson omilining kuchli ta’siri, sub’ektiv qarorlar, byurokratik kechikishlar natijasida adolatli natijaga erishish qiyinlashadi. Shu sababli, mexanizmni takomillashtirishda avtomatlashtirilgan tizimlar, sun’iy intellekt va raqamli tahlil vositalarini keng joriy etish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyati ichki ishlar organlari, sud-tibbiyot ekspertizasi va boshqa tegishli idoralarning o‘zaro hamkorlikdagi kompleks ishini talab etadi. Ushbu faoliyatning samaradorligi ko‘p jihatdan mavjud tashkiliy-huquqiy mexanizmlar, texnik vositalar, ma’lumotlar bazalari va mutaxassislarning malakasiga bog‘liq. Shaxsni aniqlash jarayoni nafaqat jinoyatlarni fosh etish bilan bog‘liq, balki inson sha’nini tiklash, bedarak yo‘qolgan fuqarolarning taqdirini aniqlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ushbu tizimni takomillashtirish masalasi bugungi kunda huquqni muhofaza qilish siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Avvalo, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyatining asosiy maqsadi — noma’lum shaxsning kimligini aniqlash, uning shaxsini tasdiqlovchi ma’lumotlarni to‘plash va tekshirishdir. Bu jarayonda bir necha bosqichlar mavjud: birinchidan, dastlabki identifikatsiya (tashqi belgilar, kiyim-kechak, ashyoviy dalillar asosida); ikkinchidan, laboratoriya tahlillari (barmoq izi, DNK namunasi, tish tuzilishi, suyak o‘ziga xosliklari orqali); uchinchidan, raqamli ma’lumotlar bazalarida solishtirish (biometrik, foto yoki video tasvirlar asosida). Har bir bosqichda texnik vositalar, ilmiy ekspertiza va tajribali mutaxassislar ishtiroki muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida ushbu yo‘nalishda so‘nggi yillarda bir qancha huquqiy asoslar yaratilgan. Xususan, “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonun, “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonun, “Biometrik ma’lumotlar to‘g‘risida”gi me’yoriy hujjatlar hamda Prezident qarorlarida shaxsni aniqlash mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha aniq chora-tadbirlar belgilangan. Ushbu huquqiy bazalar shaxsni aniqlash faoliyatini qonuniy, shaffof va insonparvarlik tamoyillari asosida olib borish imkonini beradi. Biroq, amaliyotda hali ham ayrim kamchiliklar mavjud — masalan, ma’lumotlar bazalarining o‘zaro integratsiyasi to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan, texnik vositalar eskirgan, ayrim mutaxassislar zamonaviy metodlarni yetarli bilishmaydi. Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlashda eng muhim texnik vositalardan biri bu biometrik identifikatsiya tizimidir. U insonning barmoq izi, ko‘z to‘r pardasi, yuz tuzilishi yoki DNK kodiga asoslangan bo‘lib, yuqori aniqlik darajasiga ega. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda biometrik tizimlar ichki ishlar, pasport, migratsiya, tibbiyot va sud organlarining yagona ma’lumotlar bazasi bilan bog‘langan. Bu esa

noma'lum shaxsni tezkor aniqlash, jinoyatlarni fosh etish va bedarak yo'qolgan fuqarolarni topishda katta samaradorlik beradi. O'zbekiston sharoitida ham bunday tizimlarni keng joriy etish uchun "Raqamli hukumat" konsepsiyasi doirasida yagona identifikatsiya bazasini shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Yana bir muhim jihat — tarmoqlararo axborot almashinuvi tizimini yaratish zaruratidir. Hozirda ichki ishlar, sog'liqni saqlash, prokuratura, sud-tibbiyot ekspertizasi kabi idoralarda alohida ma'lumotlar bazalari mavjud, biroq ularning o'zaro integratsiyasi to'liq yo'lga qo'yilmagan. Shaxsni aniqlash jarayonida bu muammolar ma'lumot almashishdagi kechikishlar, takroran tekshiruvlar yoki noto'g'ri identifikatsiya holatlariga olib keladi. Shu sababli, yagona "shaxsiy identifikatsiya ma'lumotlar bazasi"ni yaratish, uni barcha idoralar uchun ochiq, lekin maxfiylikni ta'minlaydigan shaklda tashkil etish zarur. Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash mexanizmini takomillashtirishda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning roli tobora ortib bormoqda. Masalan, AI asosidagi yuz tanish dasturlari, ovoz tahlil tizimlari, raqamli kuzatuv kameralarining ma'lumotlarini tahlil qilish algoritmlari bugungi kunda ko'plab davlatlarda muvaffaqiyatli ishlatilmoqda. Sun'iy intellekt yordamida noma'lum shaxsning fotosurati yoki videosi ma'lumotlar bazasidagi millionlab yozuvlar bilan avtomatik solishtiriladi va natija bir necha soniyada aniqlanadi. Bu esa inson omilini kamaytiradi, sub'ektivlikni yo'qotadi va tezkorlikni oshiradi. Shaxsni aniqlashda DNK tahlillari va sud-tibbiyot ekspertizasi ham asosiy rol o'ynaydi. Ayniqsa, jasadi topilgan, lekin tanib bo'lmaydigan shaxslarni aniqlashda DNK ma'lumotlari eng ishonchli manba hisoblanadi. Buning uchun mamlakat miqyosida genetik ma'lumotlar bazasini yaratish va uni qonuniy tartibda yuritish lozim. Bunday baza nafaqat huquqbuzarliklar profilaktikasi, balki tabiiy ofatlar, falokatlar yoki terrorchilik harakatlarida halok bo'lgan shaxslarni tezda aniqlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyatini takomillashtirishda inson omilining ham o'rni katta. Har qanday texnik vosita yoki dastur faqat uni to'g'ri qo'llagan mutaxassis orqali samarali ishlaydi. Shu sababli, ichki ishlar organlari, tibbiyot, sud ekspertizasi va IT sohasidagi mutaxassislar uchun maxsus o'quv dasturlari, malaka oshirish kurslari, xalqaro seminarlar tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, xalqaro identifikatsiya standartlari va axborot xavfsizligi protokollarini chuqur o'rganish zarur. Tizimni yanada samarali qilish uchun huquqiy asoslarni takomillashtirish ham dolzarb masala. Xususan, biometrik ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlashda fuqarolarning shaxsiy daxlsizligini ta'minlovchi me'yoriy normalar aniq belgilanmogi lozim. Shuningdek, shaxsni aniqlash faoliyati natijalari ustidan jamoatchilik nazoratini yo'lga qo'yish, fuqarolarning huquqlarini buzmaslik mexanizmlarini ishlab chiqish muhim. Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash tizimi samarali ishlashi uchun xalqaro hamkorlik ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ko'plab jinoyatlar transmilliy tusga ega bo'lib, noma'lum shaxslar boshqa davlatlarda ro'yxatga olingan bo'lishi mumkin. Shu bois, Interpol, Shengen axborot tizimi, va boshqa xalqaro identifikatsiya tarmoqlari bilan ma'lumot almashish mexanizmini yo'lga qo'yish O'zbekiston uchun katta imkoniyat yaratadi.

XULOSA

Shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash faoliyati bugungi kunda jamiyat xavfsizligini ta'minlash, jinoyatlarni fosh etish, yo'qolgan fuqarolarni topish hamda inson huquq va manfaatlarini himoya qilishda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy-huquqiy jarayonlardan biridir. Mazkur faoliyatning samaradorligini oshirish uchun zarur bo'lgan tashkiliy, texnik va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish har bir huquqni muhofaza qiluvchi organ, ekspert-tahlilchi, shuningdek, davlat siyosatini amalga oshiruvchi tuzilmalarning dolzarb vazifasidir. Shu sababli, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash jarayonini yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish, xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy qonunchilikni shu yo'nalishda boyitish zaruriyatga aylangan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda jinoyatchilikka qarshi kurashish va huquq-tartibotni mustahkamlash borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlash tizimida ham raqamli texnologiyalar, biometrik identifikatsiya, sun'iy intellekt asosidagi ma'lumotlar tahlil tizimlarini keng joriy etish ehtiyoji ortib bormoqda. Ayni paytda ichki ishlar organlari, sud-tibbiyot muassasalari, sog'liqni saqlash tizimi, FVV, prokuratura va boshqa idoralar o'rtasida axborot almashinuvi mexanizmlarini yanada takomillashtirish zarur. Shuningdek, shaxsi noma'lum shaxslar bilan ishlashda yagona elektron ma'lumotlar bazasi yaratilishi, bu baza real vaqt rejimida ishlashi va mamlakatdagi barcha tegishli idoralar uchun ochiq bo'lishi lozim. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, bunday tizimlar muvaffaqiyatli ishlashi uchun bir nechta omillar muhim hisoblanadi: birinchidan, identifikatsiya jarayonini avtomatlashtirish va raqamli izlarni tahlil qilish imkoniyatini kengaytirish; ikkinchidan, shaxsni aniqlashda inson omilining xatolik ehtimolini kamaytiruvchi sun'iy intellekt yechimlarini tatbiq etish; uchinchidan, ma'lumotlarning maxfiyligi va shaxsiy hayot daxlsizligini ta'minlash mexanizmlarini qonuniy asosda mustahkamlash. Mavjud tizimning tahlili shuni ko'rsatadiki, shaxsi noaniq shaxslarni aniqlashda bir necha muammolar mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda texnik jihozlanishning yetarli emasligi, ma'lumotlar bazalari o'rtasidagi integratsiyaning to'liq yo'lga qo'yilmagani, biometrik ma'lumotlarning sifat darajasi pastligi va ma'lumot almashish tezligi sustligi kuzatiladi. Shu bois, ushbu sohada ilg'or texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, mutaxassislarining malakasini oshirish, xalqaro standartlarga mos metodikalarni ishlab chiqish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduqahhorov, T. Huquqbuzarliklarni oldini olish va jamiyat xavfsizligi. Toshkent: Huquq, 2020.
2. Islomov, S. Profilaktika tizimi va fuqarolar bilan hamkorlik. Toshkent: IIV Nashriyoti, 2019.
3. Karimova, N. Davlat boshqaruvi va huquqbuzarliklar profilaktikasi. Toshkent: Akademiya Nashriyoti, 2021.
4. Murodov, J. Hududiy monitoring va jinoyatchilikni oldini olish. Toshkent: Adabiyot va Huquq, 2021.
5. Home Office. Crime Prevention and Community Safety. London, 2018